

JAN JANÁK

KE VZNIKU POLITICKÉHO PROGRAMU
MORAVSKÉ BURŽOAZIE
V ŠEDESÁTÝCH LETECH 19. STOLETÍ

Význam šedesátých let 19. století v našich národních dějinách není ještě stále zcela doceněn. Na významnost tohoto údobí upozornil několikrát Zdeněk Nejedlý, jehož tézi, že šedesátá léta jsou nejmohutnějším desetiletím našich národních dějin novějšího období,¹ je třeba bezvýhradně přijmout. Přes svou důležitost není však toto období našich národních dějin marxistickou historickou vědou náležitě zpracováno a ani v Přehledu československých dějin z roku 1960 nebyla podle některých názorů období do vzniku rakousko-uherského dualismu věnována přiměřená pozornost. Tato výtku platí dvojnásob pro dějiny Moravy, kde kromě Kolečkovy studie² nemáme přijatelnější práce, která by se zabývala politickým a národnostním vývojem v tomto desetiletí. Několik prací o národním hnutí v českých zemích se pak zabývá až koncem tohoto období, kdy došlo k vyvrcholení českého radikalismu, který se projevoval ve známém táborovém hnutí.³ Kromě Přehledu se pak z novějších prací zabývají vývojem v šedesátých letech pouze Červinkova vysokoškolská skripta, jejichž dvě kapitoly o 60. letech byly také otištěny v Dějepisu ve škole.⁴

V průběhu šedesátých let se však právě vytvářel politický program české buržoazie, a to jak v Čechách, tak i na Moravě a právě v těchto letech musíme hledat kořeny nedostatků a pozdějšího naprostého krachu české politiky, která zastrašena rozmachem lidového hnutí koncem 60. let končí v kompromisnictví a v boji za jazykové ústupky. Úkolem předloženého článku proto je přispět částečně k osvětlení vzniku politického programu moravské buržoazie a ukázat na některé aspekty její politiky v průběhu 60. let, které byly příčinou toho, že národní hnutí, i když dosáhlo značných úspěchů, přece jenom nezasáhlo široké lidové vrstvy.

Propuštění Bacha a Kempena v srpnu 1859 a svolání rozmnožené říšské rady na jaře 1860, které si vynutil naprostý krach politiky absolutismu a neúspěchy a porážka Rakouska v severní Itálii, zastihlo českou společnost na Moravě naprosto nepřipravenou. Český národní život v této době na Moravě neexistoval. České spolky, pokud vznikly v bouřlivém roce 1848 a v roce 1849 (zejména Lípy slovanské), byly po nástupu absolutismu rozpuštěny nebo se rozešly samy a konti-

nuitu do 60. let si z nich neudržel téměř žádný. K jejich obnovování pak dochází až počátkem 60. let, masověji pak jsou zakládány až koncem 60. let. Již koncem roku 1859 byl sice učiněn pokus o založení českého čtenářského spolku v Holešově,⁵ šlo však o čin naprosto ojedinělý a spolek nebyl v této době povolen. Za tohoto stavu, kdy nebyla trpěna činnost žádných národních spolků, jsou celá padesátá léta charakterisována pouze činností spolků náboženských, kterých bylo na Moravě velké množství. Tyto spolky však omezovaly svou činnost na otázky ryze náboženské.

Do rozmnožené říšské rady nebyl z řad činitelů český orientované buržoazie na Moravě jmenován ani jediný zástupce. Souviselo to bezpochyby také s tím, že česká buržoazie neměla ve vrstvách, o něž se chtěla dynastie a vláda opřít, tj. v řadách vysokého kléru, šlechtických velkostatkářů a v řadách průmyslové, obchodní a peněžní velkoburžoazie, své stoupence. Členy rozmnožené říšské rady za Moravu se tak stali hr. Jiří Stockau a brněnský továrník Filip Schöller.

Česká buržoazie na Moravě se v této době, a ani v době po vydání říjnového diplomu z 20. října 1860, žádným způsobem neprojevovala. Zůstala tak pozadu za buržoazií v Čechách, která se již v červnu 1860 pokusila v žádosti o povolení k vydávání českého politického deníku o formování politického programu. Žádala v něm, aby panovník udělil českému národu zastupitelství, „jakéž se s jeho velikostí, vzdělaností a břemenem daní, jež nese, srovnává“ a dále vyžadovala udělení politických práv pro „třídy střední a nižší, jak průmyslové, tak i rolnické“. Čeští liberální politikové se v žádosti distancovali od odnárodnělé historické šlechty a zastávali stanovisko, že českému národu mají být uděleny svobody na základě přirozeného práva.

Na Moravě zůstávala česká buržoazie ještě dlouho po vydání říjnového diplomu v nečinnosti. Podle pamětí vůdčího představitele moravské buržoazie Aloise Pražáka, poznal tento až po vydání únorové ústavy z roku 1861, že mu případně vedení národní strany na Moravě a u příležitosti voleb do zemského sněmu, k nimž mělo na základě únorové ústavy dojít, soustředil kolem sebe několik představitelů moravské buržoazie, z nichž vytvořil volební komitét.⁶ Tento volební komitét, v němž hlavní úloha připadla Pražákovi, a jehož dalšími členy byli dr. Jan Helcelet, páter Ignát Wurm, dr. František Mathon a dr. Jan Lachnit, zastával fakticky po dlouhou dobu úlohu vedení moravské národní strany.

Po utvoření volebního komitétu bylo jeho složení oznámeno místodržiteli zároveň s jeho programem. Proklamovala se v něm „samostatnost a autonomie naší vlasti moravské a jejího zemského sněmu“. Moravané podle něho nikdy nechtějí popírat starou a na historickém právu se zakládající a říjnovým diplomem nezrušenou nerozlučnou souvislost tří sesterských zemí — Čech, Moravy a Slezska. Dále se žádalo provedení úplné rovnoprávnosti obou národností ve škole, v úřadě i ve veřejném životě. V závěru bylo slibováno, že Moravané budou hájit celistvost Rakouska.⁷

Závažná na tomto projevu je ta skutečnost, že moravská buržoazie se zde jasně vyslovila pro státoprávní spojení všech tří zemí koruny české a distancovala se tak od usnesení moravského zemského sněmu z roku 1848, na němž právě ústy Pražáka bylo odmítnuto spojení Moravy a Čech jako útok na celistvost Moravy.⁸ Odtud také zajisté pramenila jistá nedůvěra Riegra vůči Pražákovi, která teprve nyní byla překonávána.⁹ Dalším důležitým faktem je, že i moravská buržoazie se hlásí k historickému právu, když i v Čechách byla opuštěna teorie přirozenoprávní. Stalo se tak v důsledku říjnového diplomu, který vycházel z historického práva. Česká buržoazie proto přijala teorii historicko-politických individualit, která jí umožňovala sblížení s konservativní historickou šlechtou. Od této doby podřizovala česká buržoazie své zájmy zájmům této konservativní velkostatkářské šlechty.

Dne 12. března 1861 uveřejnil moravský volební komitét v Moravských novinách svolání k voličům, v němž se mluví o důležitosti voleb do zemského sněmu a voličům se doporučuje, aby volili muže s rozhledem, z něhož se však ničeho nedozvídáme o programu národní strany. Dne 20. března pak bylo vydáno další osvědčení voličům, v němž se mluví o tom, že Morava je údem české koruny, ale údem samostatným, nikoli podřízeným. Čechové, Moravané a Slezané jsou si úplně rovni.¹⁰

Ve schůzi moravského zemského sněmu dne 9. dubna 1861 pronesl Pražák jménem českých poslanců státoprávní ohrazení, v němž se tito vyslovili pro státoprávní spojení všech tří zemí koruny české. Konečně 20. dubna 1861 bylo vydáno osvědčení moravských poslanců, jehož autorem byl Pražák. Osvědčení bylo uveřejněno rovněž v Moravských novinách 26. dubna. Zdůvodňuje se v něm, proč osvědčení bylo vydáno tak pozdě, když většina velkostatkářů i tzv. velkorakouská strana uveřejnily své programy hned po zahájení zemského sněmu. Program národní strany prý je obecně znám, přesto však opakují hlavní zásady. Vyslovují přesvědčení, že vývoj velmocenského Rakouska je možný jedině tehdy, bude-li uznána samostatnost jednotlivých zemí říše co samosprávných osobností a budou-li odstoupena centrální vládě ona práva, která pro říšskou vládu vyžádal říjnový diplom. Dále vysvětlují, co rozumí pod pojmem spojitost zemí koruny české. Je to prý tentýž poměr zemí, který byl odjakživa a který naposledy došel svého uznání při korunovaci Ferdinanda V.¹¹

V této době neměla ještě moravská národní strana svůj tiskový orgán, který by umožňoval šíření jejích politických názorů mezi široké vrstvy lidu. Jediným českým politickým listem, kromě oficiálních Moravských novin, byl olomoucký Moravan, který byl ovšem soukromým podnikem nakladatele Slavíka. Moravan však stál na stanovisku federalismu a české buržoazie a jeho kladnou úlohu v počátcích národního hnutí správně ve své studii vyzvedl J. Kolečka. V lednu 1862 Moravan vysvětloval, jaké jsou úkoly českého lidu na Moravě. Žádal uznání úplné rovnoprávnosti obou národů na Moravě, vyzvedával českou korunu jako symbol

vzájemnosti českomoravské a kladl důraz na získání „blahobytu a zámožnosti národní“.¹²

K našim otázkám nám potom nejvíce řekne článek Naše snahy, uveřejněný v Moravanu v červenci 1862. Moravan v něm žádá federativní zřízení Rakouska na základech konstituční monarchie. V tomto zřízení vidí pojištěnou budoucnost Rakouska, jedině tímto zřízením prý se dají uvést v soulad historická práva jednotlivých národů. Chce svobodné, mocné Rakousko co soustátí. Tato forma je jedině možná, nemá-li v Rakousku spíše nebo později vládnout hrubé násilí a nemají-li být zničena historická práva rakouských národů. Ústřední vláda ať má v rukou pouze tolik moci, kolik jí nevyhnutelně potřebuje k udržení pevného a mocného spolku. Pro jednotlivé země požaduje tolik samosprávy, „kolik svoboda pravá vymáhá“, kolik jim zaručují jejich historická práva a co zároveň neobmezuje ústřední vládu. Nemůže tedy být připuštěno, aby zemské sněmy klesly na pouhé volební sbory, na komise, které vyřizují pouze nepatrné věci. Žádá tedy a usiluje hlavně o rozšíření politických práv zemských sněmů, o historické právo bývalých sněmů stavovských. Svobodomyšlný a spravedlivý volební řád utvoří ze zastupitelstva privilegovaných stavů zastupitelstvo národní. Článek končí ujištěním, že skutečnost, že se Čechové opírají o historické právo, dokazuje nejzřejměji, že jejich životní otázkou je zachování Rakouska co velmoci.¹³

Přestože Moravan nebyl oficiálním orgánem moravské buržoazie, je toto jeho prohlášení spolu s předchozími články doposud nejrozsáhlejším a nejjasnějším formulováním programu této buržoazie. Pro moravskou buržoazii jako celek je pak zejména typické ono lpění na existenci Rakouska a nemožnost představit si další existenci českého národa mimo rámec této říše.

Stejným tónem je nesen i článek K našemu programu, který vyšel v prvním až třetím čísle Moravské orlice ve dnech 11. až 13. března 1863. Moravská orlice byla prvním oficiálním orgánem národní strany na Moravě a ve svém úvodním prohlášení podrobněji formulovala a zdůvodňovala program této strany. V tomto článku se moravská buržoazie znovu jasně hlásí k historickému právu a pokud se týká další existence českého národa, hlásí se k Palackého programu z roku 1848, když doslova říká: „My, Čechoslované, sobě přejeme mocné a silné Rakousko na základě historického práva, ať rakouskou říši jinak si mysliti nemůžeme, má-li býti mocná a silná a není to pouze věru lichá průpověď: kdyby Rakouska nebylo, museli bychom je utvořit . . .“ Nejprůměrnější formou pro Rakousko je pak federace. Stejný význam jako federace má decentralizace správy. Náprava stane se okresními zastupitelstvy, která ručí za to, že samospráva obce se pevně zakoření a nebude obcemi zneužívána. Každý občan má pracovat k tomu, aby se samospráva obcí co nejvíce možno rozšiřovala. Se samosprávou obcí úzce souvisí rovnoprávnost národní. Další rozsáhlá část se zabývá poměrem české buržoazie ke šlechtě. Bylo prý takřka na denním pořádku, že se šlechtě lálo, bez ohledu na to, zda jí nějaké postavení ve společnosti přísluší či nikoli. A právě my, říká se dále,

ježto pocházíme ze stavu měšťanského, byli jsme nejhlavnějšími odpůrci šlechty. Pohlédneme-li však blíže, zjistíme, že v poslední době právě měšťanský stav velice poklesl. Je tedy zapotřebí, aby měšťanský stav oživil a upevnil se. Šlechta je pak svým bohatstvím a svou tradicí důležitým činitelem jak v ústrojí státním, tak společenském. Čechové na Moravě prý nemají, vyjma několika šlechtických rodin, žádné příčiny k tomu, aby se šlechty zastávali, neboť žádná šlechta tak málo nedbala o zem jako naše. Poněvadž se nám ale zdá, že společenský život se musí nějakým způsobem obnovit, nemá-li stále více a více klesati a „nepřirozený socialismus se vyvinouti“, proto si také přejeme, aby se šlechta co taková postavila vedle měšťanského stavu a rolnictva a aby naše šlechta dosáhla ve státním a společenském životě takového postavení, z jakého se těší šlechta anglická. Nikdy nepřistoupíme k snahám těch, co bojují proti šlechtě historické, přitom se ale koří nové šlechtě, která má svůj štít v kase a své předky v bankách.¹⁴

Z uvedeného vyplývá, co nutilo českou buržoazii ke spolupráci s velkostatkářskou šlechtou. Česká buržoazie na Moravě viděla svou slabost, a to zejména ve městech, v nichž držela v rukou vládu buržoazie německá. Vycházela přitom z tehdejšího volebního řádu, podle něhož mohla česká národní strana získat na zemském sněmu většinu jenom s pomocí velkostatkářské šlechty. Orientovala se proto na spolupráci s touto šlechtou, což se ovšem zpětně odráželo v konservativním charakteru politiky národní strany. Ke spolupráci s touto šlechtou byla také donucena svými obavami před lidovými masami a před rostoucím proletariátem. Moravská orlice zdůvodňovala potom často toto spojenectví a dokazovala, že mocná šlechta je podporou svobody, jak může poznat každý, kdo zná vliv a postavení anglické šlechty.¹⁵ Podle jiného článku považuje moravská buržoazie za spravedlivější a prozřetelnější podporovat šlechtu v jejím počínání, aby dosáhla takového sociálního postavení, které se shoduje s potřebami času, s historickými vzpomínkami šlechty a s oprávněností „každé individuálnosti k svobodnému vývoji“.¹⁶ S podobným zdůvodněním se setkáváme na stránkách Moravské orlice často.

Jak vypadal hospodářský program moravské buržoazie? Částečně nám to již naznačilo úvodní prohlášení Moravana, které kladlo důraz na získání „blahobytu a zámožnosti národní“. Česká buržoazie viděla, že v této době, kdy počínal vrcholit vývoj liberalistického kapitalismu a kdy ve zvýšené míře dochází ke koncentraci a centralizaci kapitálu, nemůže zdárně konkurovat s buržoazií německou. V této době docházelo k masovému ničení a proletarizování drobných řemeslníků a živnostníků, v šedesátých letech byla téměř zničena soukenická výroba ve většině moravských měst a i ostatní řemeslná výroba značně upadala. Tím byla postižena zejména česká buržoazie, která sestávala z drobných průmyslníků, řemeslníků a živnostníků a na venkově pak ze středních a velkých rolníků, mlynářů, hostinských apod., zatím co průmyslová velkovýroba byla převážně v rukou německých. Česká buržoazie potřebovala k tomu, aby mohla soutěžit s německým

velkokapitálem, který se zásadně stavěl proti federalismu a hájil stanovisko centralistické, svůj vlastní kapitál. Tento hodlala získat sdružováním a spolčováním, zakládáním hospodářských a úvěrních spolků, výrobních spolků, živnostenských a rolnických spořitelen a záložen. Od druhé poloviny 60. let k tomu přistupuje i zakládání akciových společností zejména v zemědělském průmyslu. Příkladem pro tyto hospodářské podniky měla být pferovská spořitelna, která byla založena již v roce 1861.

Tento program nebyl souhrnně formulován, v tomto smyslu však často psala Moravská orlice. Podívejme se nyní konkrétněji, kterým složkám společnosti v jednotlivých případech sloužila hospodářská politika moravské národní strany. Jednou ze závažných otázek, kterou v této době žilo zejména venkovské obyvatelstvo, byla otázka dělení obecních pastvin, k němuž v této době docházelo. Tento problém vyvstal v souvislosti s odevzdáním peněžních i obilních fondů do samosprávy podílníků. V důsledku toho znovu propukly na venkově spory mezi sedláky a domkáři. V podstatě existovaly dva názory na toto dělení. Sedláci hájili názor, že obecní pastviny mají být rozděleny pouze mezi sousedy, tj. sedláky. Druhé stanovisko žádalo rozdělení obecních pastvin i mezi domkáře a vesnickou chudinu. Česká národní strana se postavila rozhodně za první stanovisko a hájila zájmy venkovské buržoazie. Moravská orlice, vycházejíc opět z historického vývoje (toto zdůvodnění podal Fr. Palacký), psala, že obecní jmění je majetkem jen sousedů a jestliže dochází k jeho dělení, mají na ně právní nárok pouze sousedé, zatím co domkářům a podruhům k němu žádné právo nepřísluší. Podruhy a domkáře pak odkazovala na dobrovolnou dohodu se sedláky a obě strany nabádala ke smířlivosti. Domkářům doporučovala, ať nečiní nepravé nároky na soukromý užitek z jakéhokoliv obecního statku, sedláci ale ať nejsou závistníci.¹⁷ Odkazovat domkáře na dobrou vůli sedláků, však mohlo mít výsledek jen ilusorní. Vidíme jasně, že národní strana se v tomto případě postavila zcela rozhodně na stanovisko venkovské buržoazie a proti oprávněným požadavkům venkovského proletariátu a poloproletariátu, ohánějíc se opět historickým vývojem. Toto stanovisko jí bezesporu velmi ublížilo v očích širokých vrstev venkovského obyvatelstva, u něhož se projevoval hlad po půdě. Tento hlad, který došel svého výrazu ve sporech o dělení obecních pastvin, byl velký a česká národní strana byla vlastně donucena, aby zaujala své stanovisko, celou řadou dopisů, které docházely do redakce Moravské orlice.¹⁸

Nesprávné stanovisko zaujala národní strana také v otázce dělitelnosti pozemků. Liberální buržoazie prosazovala uvolnění obchodu s půdou a umožnění neomezené dělitelnosti pozemků. Moravská národní strana se však postavila proti tomuto návrhu a vůdcové české buržoazie Pražák a Šrom a velkostatkář Serényi podali protinávrh, kterým měla být povolena jen omezená dělitelnost. Jako důvod pro tento návrh bylo uváděno, že rolnické hospodářství je omezeno na jistý prostor a jeho cena je tím větší, čím déle zůstává v rukou jednoho držitele. Je také nutná

určitá velikost polností, aby se hospodářství vůbec vyplácelo. Návrh Pražáka a spol. směřoval k tomu, aby se zřízením kmenných statků zamezilo rozkouskování selských gruntů, které prý by během času vedlo zajisté k tomu, že by se z dosavadních větších vázaných statků utvořily samé malé parcely, tj., že by „na místě nynějšího zámožného stavu selského byli utvořeni chudáci a bídníci“. Současně bylo argumentováno tím, že by se nevázaností pozemků zavedla také nevázanost venkovského lidu v mravním ohledu. Současně se vyslovovala obava, jak by to vypadalo v našem národním zastupitelstvu, kdyby rozkouskováním dosavadních vázaných statků povstaly takové malé grunty, ze kterých by se neplatilo tolik daně, kolik je zapotřebí, aby jejich majitel mohl volit do sněmu nebo být volen. Že by se to stalo, nelze prý pochybovat a osud naší vlasti by byl nevývratně vložen do rukou několika měst, která jsou již beztoho zaplavena proletariátem.¹⁹

V tomto případě se postavila národní strana opět na stanovisko velkých rolníků, kteří měli obavy z konkurence velkostatků a snažili se zabránit rozvoji kapitalismu v zemědělství.

I v některých dalších otázkách zaujala národní strana na Moravě krajně reakční stanovisko. Stalo se tak zejména při projednávání otázky zrušení školného aj. V této době však již v Čechách vystoupilo liberální křídlo české buržoazie, které se ve svém nazírání na některé praktické otázky české politiky lišilo od stanoviska oficiálního vedení české buržoazie, představované Riegre a Palackým. Rozkol vyvrcholil zejména v roce 1863, kdy konservativní vedení české buržoazie se postavilo krájně negativně k polskému povstání.

Moravská buržoazie zaujala v této době stanovisko, že tyto rozpory jsou vnitřní záležitostí národní strany v Čechách a že Morava má zaujmout neutrální postoj. Přesto však i na Moravě vzbudila živou pozornost otázka Polska a zejména skupina pokrokových žurnalistů kolem brněnského satirického časopisu Vosa pohlížela na polské povstání s upřímnými sympatiemi. Tímto se přiblížili ke stanovisku mladočechů v Čechách a v roce 1865 se dokonce pokusili o založení mladočeského politického listu v Brně. O jejich programu nejsme bohužel podrobněji informováni, víme však alespoň, že útočili proti moravskému klerikalismu, proti konservativním vůdcům moravské národní strany a proti podržování české politiky zájmům konservativní velkostatkářské šlechty. V nových volbách do moravského zemského sněmu v lednu 1867 vystoupili někteří z nich jako kandidáti proti kandidátům oficiálního vedení národní strany, do zemského sněmu však z nich nebyl zvolen žádný. Znovu nebyl zvolen ani poslanec Jan Izák, který kandidoval v okresech Litovel, Uničov a Konice a který byl zastáncem zájmů drobného venkovského lidu a z tohoto důvodu nebyl oblíben u sedláků. Národní strana dala přednost centrálnímu řediteli litovelského velkostatku Jakubu Nedopilovi, který byl do zemského sněmu zvolen na místo Izáka.²⁰

Tímto způsobem byl zlikvidován pokus o vytvoření liberálního křídla v táboře

české buržoazie na Moravě a až do roku 1872 byla navenek uchována jednota moravské národní strany.

Česká buržoazie nebyla s to zabránit vytvoření rakousko-uherského dualismu, k němuž vývoj od vydání říjnového diplomu nežadržitelně směřoval. Vyrovnáním s Uhry, k němuž v roce 1867 došlo, si vládnoucí třídy Rakouska a Uher rozdělily moc v říši a politika české buržoazie utrpěla naprostý neúspěch. Za vzrůstajícího lidového radikalismu, který se počal projevovat v táborovém hnutí, rozhodli se proto čeští poslanci nevstoupit do sněmu a zahájit taktiku pasivního odporu. Svůj postup odůvodnili ve známé deklaraci českých poslanců, která byla 22. srpna 1868 odevzdána na první schůzi nového zasedání českého zemského sněmu.

Čeští poslanci na moravském zemském sněmu postupovali solidárně s českými poslanci v Čechách. Na schůzi moravského zemského sněmu dne 25. srpna 1868 podali osvědčení, datované 22. srpna.

Ve svém osvědčení odsuzovali pokus o spojení všech neuherských zemí a království v jednom novém státním tělese. Marně prý by se hledaly v dějinách říše příčiny, jimiž by se takovýto státoprávní vývoj dal vysvětlit. I kdyby prý jednotlivé země neměly své slavné dějiny, kdyby právo k národní samostatnosti a vládě nebylo zpečetěno jako u českých zemí tolika smlouvami učiněnými mezi sněmy těchto zemí a dynastií, přece prý by se právo rakouských národů a zemí na autonomii musilo považovat za přirozené. Národ, jehož zákony nepocházejí u jeho vlastního právního a duševního života, kráčí vstříc své národní smrti. Země koruny české jsou pro složení a trvání říše tak důležitý jako země koruny uherské, obě tyto koruny utvořily hlavně mocnářství rakouské. Dualistická soustava musí snížit zemské sněmy na úroveň volebních sborů pro říšskou radu, v níž leží těžiště zákonodárství. Následky této dualistické soustavy se již v českých zemích povážlivým způsobem projevují. Ve všech odvětvích veřejného a národního života, v opatřeních proti církvi a kněžstvu, ve školství, v opatřeních proti shromažďovacímu a spolčovacímu právu a proti svobodě tisku a pod., všude se setkáváme se zanedbáváním duševních zájmů našeho lidu a postrádáme onu mírnost, kterou je i stranická vláda povinna svým protivníkům. Svoboda, daná novou ústavou, platí jen pro vládnoucí stranu. Bolestně pociťujeme, že navzdory zvětšenému daňovému břemeni, neposkytují se lidu prostředky na vzdělání, kterých má nutně zapotřebí ke zvelebení svých duševních a hmotných zájmů. Vzdalující se jednání sněmu chtějí tím poslanci dle osvědčení dokázat, že nesouhlasí se současnou soustavou a vládou a že na nastoupené cestě není možné narovnání státoprávních poměrů. Vyslovují svou ochotu přispět k dorozumění, které by se zakládalo na dějinách a právu a ačkoliv se porad nynější říšské rady nikdy neúčastní, jsou vždy ochotni vstoupit do zemského sněmu, jakmile se přesvědčí, že narovnání mezi zemským sněmem a korunou, pokud se týká složení sněmu a zemské a říšské ústavy, povede k uznání práva a k zabezpečení životních podmínek říše.²¹

Toto osvědčení podepsali nejenom moravští buržoazní poslanci, nýbrž i olomoucký arcibiskup hr. Fürstenberk, brněnský biskup Schaffgotsch a konservativní velkostatkáři Salm-Reifferscheid a Egbert Belcredi. Bylo to dokladem užšího spojení moravské národní strany nejenom s historickou šlechtou, nýbrž i s církevní hierarchií, která se cítila ohrožena ve svých zájmech politikou liberální vlády.

Vyhlášení deklarace a osvědčení moravských poslanců dalo nový podnět k rozmachu českého táborového hnutí. Myšlenka českého státního práva byla přijata českými buržoazními politiky a šířila se mezi lidovými masami na táborech. Nejotevřeněji se k deklaraci českých poslanců a za české státní právo postavil již mohutný tábor lidu na Bílé Hoře u Brna 27. června 1869 a po něm i další.²²

Táborové hnutí pak znamenalo vyvrcholení českého radikalismu a dokázalo, že národní hnutí, zejména v Čechách, zachvátilo širší lidové vrstvy. Jeho intenzita na Moravě však byla innohem menší. Kořeny tohoto jevu musíme hledat v politice moravské národní strany, kterou tato provozovala v průběhu 60. let.

Základním nedostatkem programu a politiky národní strany bylo, že svůj program omezovala pouze na otázky politické a nepřihlížela k sociálním a hospodářským požadavkům širokých lidových mas. Přestože národní strana se snažila o získání všech vrstev společnosti, její politika sloužila především zájmům buržoazie a v konkrétních případech se stavěla proti oprávněným požadavkům drobného venkovského lidu. Zásadní rozdíl oproti Čechám spočíval v tom, že na Moravě neexistovalo liberální křídlo české buržoazie, jako tomu bylo v Čechách, které by svou liberálnější politikou přivedlo k národnímu hnutí další lidové masy a zejména domkáře a vesnický proletariát a poloproletariát. Tato otázka byla na Moravě ovšem zkomplikována celkem výsadním postavením katolického kléru a zakořeněným klerikalismem, který ovládal zejména venkovské obyvatelstvo.

POZNÁMKY

¹ Srv. Z. Nejedlý, T. G. Masaryk. Kniha první, Praha 1949, s. 34.

² Srv. J. Kolečka, *České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848—1874*. Brno v minulosti a dnes, roč. II, 1960. Rozpravy, č. 2, 73 stran.

³ Srv. zejména J. Purš, *Tábory v českých zemích v letech 1868—1871*, ČsČH 1958. K moravské problematice srov. mé studie *Táborové hnutí na Moravě v letech 1868—1874*. ČMM 1958 a *Vznik prvních politických organizací moravské buržoazie počátkem 70. let 19. století*, Sborník Matice moravské 1961. Další literatura uvádí podrobně v citované studii J. Kolečka.

⁴ Srv. Fr. Červinka, *Přehled dějin Československa v epoše kapitalismu II. 1849—1918*, Praha 1958. Dvě kapitoly z těchto skript vyšly v Dějepisu ve škole, roč. 1958, pod názvy *Vývoj ústavních změn na počátku let 60. a taktika české buržoazie a Význam roku 1867 pro české dějiny a nastolení dualismu*.

⁵ Srv. Státní archiv Brno, presidium místodržitelství, kart. 1248, čj. 9847/1860.

⁶ Srv. F. Kameníček, *Paměti a listář Dr Aloise Pražáka*. Díl I, Praha 1926, s. 27.

- ⁷ Prohlášení otiskuje M. Wurmová, *Volby do moravského zemského sněmu roku 1861*, VVM 10, 1955, s. 100.
- ⁸ Srv. podrobněji J. Macůrek, *Rok 1848 a Morava*, Brno 1948. Nejnověji pak v uvedené studii J. Kolečky.
- ⁹ Srv. J. Heidler — J. Šusta, *Přispěvky k listáři Dr F. L. Riegra*. Díl I, Praha 1924, s. 143, Rieger Gablerovi 15. února 1861.
- ¹⁰ Srv. A. Srb, *Politické dějiny národa českého*. Praha 1899, s. 19 n.
- ¹¹ Osvědčení otiskuje M. Wurmová, l. c., s. 99 n.
- ¹² Srv. J. Kolečka, l. c., s. 35 n.
- ¹³ Srv. *Moravan*, č. 53, 2. července 1862.
- ¹⁴ Srv. *Moravská orlice*, č. 1—3, 11.—13. března 1863, článek *K našemu programu*.
- ¹⁵ Srv. *Moravská orlice*, č. 78, 13. června 1863, článek *Liberální strana*.
- ¹⁶ Srv. *Moravská orlice*, č. 63, 24. května 1863, článek *Národní strana a šlechta*.
- ¹⁷ Srv. *Moravská orlice*, č. 33, 18. dubna 1863 (článek *Vlastníci obecního jmění*) a č. 210 až 213, 18.—21. listopadu 1863 (článek *O rozdělování pozemků*).
- ¹⁸ Srv. *Moravská orlice*, č. 33, 18. dubna 1863 (článek *Vlastníci obecního jmění*).
- ¹⁹ Srv. *Moravská orlice*, č. 213, 21. listopadu 1863 (článek *O rozdělování pozemků*).
- ²⁰ K těmto otázkám srv. podrobněji moji studii *K předhistorii vzniku mladočeského směru v táboru moravské buržoazie* ve Sborníku prací filosofické fakulty brněnské university, řada historická, roč. 1962, C 9.
- ²¹ Osvědčení otiskuje A. Srb, l. c., s. 229—235.
- ²² Srv. můj článek *Táborové hnutí na Moravě*, s. 301 n.
- V době, kdy byl již tento článek napsán, vyšla v Právněhistorických studiích 8, 1962, str. 127—172 studie V. Urfuse Český státoprávní program na rozhraní let 1860—1861 a jeho ideové složky. K této studii jsem však již nemohl přihlédnout.

ZUR ENTSTEHUNG DES POLITISCHEN PROGRAMMS DER MÄHRISCHEN BURGEOISIE IN DEN SECHZIGERJAHREN DES 19. JAHRHUNDERTS

Die Studie ist bemüht, die Entstehung und die Folgen des politischen Programms der mährischen Bourgeoisie nach der Herausgabe des Oktoberdiploms vom Jahre 1860 klarzulegen. Sie zeigt die Beschränktheit dieses Programms, die dazu führte, dass die Nationalbewegung in Mähren, obwohl sie bedeutende Erfolge erreichte, dennoch nicht die breiten Volksschichten erfasste. Sie zeigt die Verbindung zwischen der Bourgeoisie und dem Grossgrundbesitzeradel aus Befürchtung vor der Entstehung des „unnatürlichen Sozialismus“. Der wirtschaftliche Teil des Programms, das auf den Seiten der *Moravská Orlice* formuliert wurde, betonte die Erreichung des „nationalen Wohlstandes und Wohlhabenheit“. Der Grundfehler des Programms und der Politik der mährischen Bourgeoisie der Sechzigerjahre war jedoch, dass die sozialen und wirtschaftlichen Forderungen der breiten Volksschichten nicht in Betracht genommen wurden. Das äusserte sich namentlich bei Gelegenheit der Teilung der Gemeindeländereien, als die tschechische Nationalpartei den Standpunkt vertrat, dass die Grundstücke nur unter die Bauern und nicht unter die Häusler und Dorfarmen verteilt werden sollen. Denselben reaktionären Standpunkt verfochten sie in der Frage der Teilbarkeit des Bodens, bei den Verhandlungen über die Frage der Schulgeldbefreiung u. ä. Der grundlegende Unterschied gegen Böhmen lag darin, dass in Mähren kein liberaler Flügel der tschechischen Bourgeoisie existierte (der Versuch um die Gründung der liberalen Partei in den Jahren 1864—1865 wurde im Kern erstickt), der durch seine bourgeois-demokratischen Forderungen der Nationalbewegung weitere Volksmassen, vor allem Häusler, das Dorfproletariat und Halbproletariat zuführen könnte.

Übersetzt von E. Uhrová